

РОЗКРИТТЯ ІДЕЇ МИЛОСЕРДЯ У СПАДЩИНІ СЕНЕКИ

У статті розглянуто ідеї римського філософа Сенеки в контексті виховання милосердя. Розкрито роль основних моральних категорій у духовно-моральному розвитку людини. Висвітлено позицію Сенеки щодо необхідності прояву любові, дружби та взаємодопомоги людини до оточуючих. Актуалізовано необхідність використання розглянутих ідей Сенеки про виховання милосердя в сучасній виховній практиці.

Ключові слова: милосердя, добро, любов, дружба, взаємодопомога, виховання.

В умовах поглиблення процесу демократизації сучасного суспільства значно підвищується роль морального виховання людини, формування в неї милосердя й людяності як найважливіших моральних якостей особистості. Шукаючи ефективні шляхи досягнення поставлених виховних цілей, доцільно звернутися до педагогічних доробок минулого, в яких розкриваються питання виховання молоді в дусі гуманізму та терпимості. У плеяді видатних мислителів стародавніх часів чільне місце займає відомий давньоримський мислитель Сенека, який у своїх творах висловив багато актуальних для сьогодення педагогічних ідей.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що деякі аспекти спадщини видатних мислителів стародавніх часів висвітлювалися в працях таких науковців, як О. Джуринський, Г. Жураковський, І. Зайченко, А. Капранова, В. Кларін, П. Монро, О. Піскунов та ін. Можна також відзначити незначну кількість дисертаційних робіт, присвячених аналізу певних аспектів культури античних часів, а саме: сімейним культам і ритуалам у Стародавньому Римі (Н. Кленишова), проблемі взаємодії культур центру та периферії Римської імперії на основі аналізу життя і творчості Сенеки (С. Гусева), античним ідеям освіти у творчій спадщині Г. Сковороди (О. Туляков) тощо. Однак вивчення фактичного матеріалу дає змогу зробити висновок про те, що в науковій літературі недостатньо висвітлено ідеї Луція Аннея Сенеки про виховання милосердя особистості, не розкрито можливості їх творчого використання в сучасній педагогічній теорії та практиці.

Метою статті – аналіз ідей Сенеки про виховання милосердя, розкриття перспектив їх творчого використання в сучасній виховній роботі педагога.

Як з'ясовано, в наукових працях термін “милосердя” трактується неоднозначно, зокрема, як: жалісність, співчуття, любов, готовність робити добро кожній людині (В. Даль); готовність допомогти кому-небудь або пробачити його із співчуття, людинолюбства (С. Ожегов); жалісливе, доброзичливе, дбайливе ставлення до іншої людини (Б. Бім-Бад); інтеграційна моральна якість, яка є основою для розвитку здатності людини до співпереживання, душевної щедрості, безкорисливого надання допомоги іншим людям (В. Шутова); наявність у людини трьох властивостей: чуйності (здатності побачити чужу біду), співчуття (здатності відгукнутися на неї), потреби надати безкорисну допомогу тому, хто потребує її (О. Якиміва) тощо.

Проводячи паралель між визначенням поняття “милосердя” сучасними науковцями та його трактуванням у працях Сенеки, можна відзначити їх певну схожість. Слід також зауважити, що на формування поглядів цього мислителя суттєво вплинули соціально-політичні процеси, які відбувалися в житті суспільства й, зокрема, той факт, що питання моралі та формування громадянської позиції людини у Стародавньому Римі традиційно перебували в центрі уваги провідних мислителів і державних діячів.

Зокрема, констатуючи катастрофічне падіння моральності членів суспільства, Сенека намагався у своїх працях розробити систему практичної моралі, яка може змінити наявну ситуацію в суспільстві на краще. З цією метою він створив образ сильної духом людини, для якої доброчесність є важливішою за достатки.

З точки зору Сенеки, стрижневе поняття стоїчної етики – *virtus*, трактувати треба не просто як “мужність”, а розглядати як вірність, людяність, хоробрість, адже стоїчна доброчесність вважалась єдиною й неподільною. Іншими словами, той, хто володіє однією чеснотою, володітиме й всіма іншими, що відбувається в силу того, що вони впливають з єдиного джерела – мудрості [2, с. 351].

Прагнучи зруйнувати сталі, але далекі від моралі суспільні ідеали, Сенека застосовував у своїх творах так званий “оксюморон” (антитезу, парадокс). Зокрема, за допомогою використання парадоксальних висловів (“милосердям, власне, можна було назвати бої, що відбувалися там раніше”, “нелюдяний – той, хто побував серед люду” [2, с. 48], “найнещасливіші люди – це щасливі” [2, с. 562] тощо), філософ намагався втілити свій відмінний від загальноприйнятого погляд на такі важливі поняття, як “людина”, “людяність”, “щастя” й “нещастя” тощо. Пов’язуючи категорію щастя з добром та милосердям, мислитель писав, що щасливою є та людина, яка вдосконалює іншого не тільки живим спілкуванням та присутністю, а самою думкою про себе [2, с. 61].

Сенека підкреслював, що все те, що причетне до зла (*malitia*), – це ганебне, до блага (*bonum*) – це доброчесність. Однак у реальному житті найдоброзичливіші люди, гадаючи, що ошчасливають інших, насправді можуть ненароком зробити їх нещасливими. Причина цього полягає в незнанні ними певних аспектів наявної реальності. Підсумовуючи, мислитель відзначав, що ніщо не є ні злом, ні благом саме по собі, а лише в зіставленні з доброчесністю [2, с. 123–124]. Причому доброчесність він охарактеризував як категорію “вільну, невразливу, непорушну, спокійну”, тому жодна випадковість не зможе її “не то що перемогти, а й похитнути” [4, с. 71].

Сенека сприймав життя особистості як дорогу до самої себе і водночас – як дорогу до іншої людини. Пояснюючи свою думку, він писав, що той член спільноти, який не живе для іншого, а лише для себе, не живе взагалі, а тільки існує. І навпаки, той, хто приносить багатьом користь, став другом для оточуючих, приймає товариша всім своїм серцем, той знайшов себе в житті [2, с. 41, 48, 178, 199]. Мислитель також вважав, що людині справжню радість може принести тільки те добро, яке вона поділяє з іншими [2, с. 137].

Глибоко вникаючи в проблему дружби та товаришування, римський філософ писав про доцільність обрання кожною особистістю свого життєвого шляху, який має вивести її не до бездумної покірної юрби, а до гурту одностайців [2, с. 29]. Радячи молоді триматися подалі від юрби, він пояснював, що у великому скупченні народу навряд чи можна жити у злагоді з іншими, а тому треба спілкуватися лише з тими людьми, які можуть допомогти стати кращим [2, с. 50]. Мислитель також відзначив, що надання юнаком допомоги другові в досягненні досконалості є послугою і для нього самого, адже формування добродетелі пов'язано не з отриманням благ, а із здійсненням добрих справ для оточуючих людей [2, с. 132].

Крім цього, на думку Сенеки, “жодне добро не втішає власника, якщо душею він не готовий до його втрати” [2, с. 43]. Мислитель зауважував, що милосердні почуття мають бути щирими, а добродетелі вчинки здійснюватися не під силою примусу, а за особистим бажанням людини. Філософ також підкреслював, що оточуючі ставляться до людини завжди так, як вона сама ставиться до інших: “Люби – й тебе полюблять”, – писав він [2, с. 54].

Важливо відзначити, що основним засобом навчання молодих людей гуманної поведінки та терпимості до інших, формування в них умінь розрізняти добро та зло Сенека вважав філософію [2, с. 45–47]. Адже сприймаючи добродетельність як найважливішу якість людини, Сенека підкреслював, що такою вона стає тільки в тому випадку, коли в неї “світлий, відвертий, згідний з природою розум”, а це досягається в процесі оволодіння філософією [2, с. 271–272].

Розкриваючи шляхи формування в молоді милосердя, видатний мислитель особливу увагу звертав на необхідність забезпечення милосердя та людяності в стосунках між вихователем та вихованцем. Він вважав, що кожний член суспільства, а особливо вихователі повинні постійно виявляти свою приязнь та прихильність до оточуючих не тільки словами, а й реальними справами, ставитися зі співчуттям до чужої біди [2, с. 351].

Сенека нагадував, що “добрий приклад по колу повертається до того, хто його подав” [2, с. 299–230], що “важко привести до добра повчаннями, легко прикладом” [1]. У світлі цього основним засобом виховання він вважав повчальні бесіди-проповіді з наочними прикладами з життя та історії, спонукання молодих людей до здійснення реальних добрих вчинків, платою за які для них має бути усвідомлення того, що вони спромоглися на нього, повчання їх до прояву вдячності на адресу інших людей, яку він вважав найкращим станом душі [2, с. 299].

Сенека радив юнакам уникати трьох речей: “ненависті, заздрості, зневаги” [2, с. 71], а також гартувати свій дух у наполегливих постійних заняттях, поки добра воля не стане, врешті-решт, доброзичливістю [2, с. 76]. Він вважав, що поява в молодій людині бажання стати добродетельною свідчить про те, що половину шляху в оволодінні цією чеснотою нею вже пройдено [2, с. 130].

На думку філософа, тільки той, хто страждає на недбалість, заздрощі, марнотратство, може назвати життя коротким, а якщо воно “направляється

доброю метою”, то її з лишком буде достатньо для великих справ [4, с. 41]. Отже, у працях Сенеки червоною ниткою проходить ідея про те, що повнотою життя насолоджується лише той, хто несе добро, тому кожній людині життєво необхідно виявляти доброту та милосердя до оточуючих людей [2, с. 389]. Тому кожна людина повинна примусити себе спинитися в лихих проявах, подумати про інших, не завдавати зла. Автор закликав: “Стримай розлючене бідою серце” [3, с. 22].

Сенека визначив основні причини, які спонукають нищити іншу людину: зазіхання, заздрість, ненависть, страх, зневага. Однак, за словами Сенеки, від ненависті, чинення зла іншим людину може втримати здоровий глузд та сформовані моральні якості [2, с. 470].

Підсумовуючи свої ідеї стосовно того, як треба особистості поводитися з іншими людьми, Сенека підкреслював, що вона повинна бути завжди прихильною до оточуючих. Аргументуючи свою точку зору, мислитель пояснював, що природа привела людей у світ спорідненими, створила з одних і тих самих зачатків, призначила для однієї й тієї самої мети, вклала в людей взаємну любов, схилила до спілкування, примусила простягти руку допомоги іншому. Тому для підтримання цілісності людства людям потрібно триматися разом. Саме в цьому, на думку автора, полягає призначення кожного з народження [2, с. 423].

Висновки. Отже, вивчення праць Сенеки довело, що в них видатним мислителем порушувались важливі моральні проблеми, розкривалася боротьба добра і зла, чесноти й пороку. До провідних ідей, висловлених філософом, належить ідея про необхідність прояву людиною милосердя, людяності, толерантності, щирої любові й поваги до ближнього, прагнення до гармонійного поєднання індивідуальних інтересів і потреб громади, володіння загальнолюдськими цінностями й моральними якостями тощо.

Висловлені погляди та ідеї Сенеки щодо виховання милосердя в молоді є доступними і своєчасними для впровадження в сучасну освітню практику, тому що цілком відповідають потребам сьогодення та можливостям навчальних закладів. Спираючись на проведений аналіз спадщини видатного римського філософа, мислителя й політичного діяча у вихованні милосердя, слід звернути особливу увагу на якості, з якими тісно пов'язане милосердя, а саме:

- людяність;
- чуйність;
- турботливість про ближнього;
- доброта;
- порядність;
- прагнення до надання допомоги іншим;
- любов до оточуючих;
- альтруїзм.

У подальшій дослідній роботі планується проаналізувати педагогічну спадщину інших видатних мислителів доби античності.

Список використаної літератури

1. Сенека Луций Аней. Афоризмы [Электронный ресурс] / Л. Сенека. – Режим доступа: <http://www.slova.lact.ru/aforizmyi/aforizmyi-seneka>.
2. Сенека Луций Антей. Моральні листи до Луція / Л. Сенека ; пер. з лат. А. Содомори. – К. : Основи, 1999. – 603 с.
3. Сенека Луций Аней. Трагедии / Л. Сенека ; пер. с лат. С. Ошерова. – М. : Искусство, 1991. – 494 с.
4. Сенека Луций Анней. Философские трактаты / Л. Сенека ; пер. с лат. Т. Бородай. – СПб. : Алетейя, 2001. – 400 с.

Скрыль А.И. Раскрытие идеи милосердия в наследии Сенеки

В статье рассмотрены идеи римского философа Сенеки в контексте воспитания милосердия. Раскрыта роль основных моральных категорий в духовно-моральном развитии человека. Освещена позиция Сенеки относительно необходимости проявления любви, дружбы и взаимопомощи по отношению к окружающим. Актуализирована необходимость использования рассмотренных идей Сенеки в воспитании милосердия в современной воспитательной практике.

Ключевые слова: милосердие, доброта, любовь, дружба, взаимопомощь, воспитание.

Skryl A. Disclosure of the idea of charity in the heritage of Seneca

The ideas of the Roman philosopher Seneca in the context of mercy up-bringing are considered in the present article. The role of the main categories of kindness in the spiritual and moral development of a person is revealed. Seneca's position in the necessity of the demonstration of love, friendship and mutual help to other people is highlighted. The necessity of usage of the given ideas by Seneca in mercy up-bringing in modern up-bringing practice is brought up to date.

Key words: mercy, kindness, love, friendship, mutual help, up-bringing.